

Herodotos'un *Historiai*'sinde Uygarlığın Göstergesi Olarak Yeme İçme Adetleri

Eating and Drinking Customs as Sign of Civilization in
Herodotos' *Historiai*

Ali GÜVELOĞLU¹

Öz

Üzerinde birçok çalışma yapılmış olmasına karşın Herodotos'un *Historiai*'si dikkatle incelendiğinde yeni çalışmalara kaynak olabilir. Cicero tarafından "tarihin babası" olarak adlandırılan yazar kuru kuruya tarih bilgisi aktarmaz, aynı zamanda gezip gördüğü yerlerdeki yaşam koşulları hakkında eşsiz bilgiler sunar. Gündelik yaşama dair notlar, dinsel inanış ve uygulamaların tasviri, evlilik ve aile hayatına dair bilgiler ve benim açımdan en önemlisi yeme içme gelenekleri *Historiai*'de yerini bulur. Herodotos'un kitabında ele aldığı ulusların yeme içme adetlerine değinmiş olması hem büyük bir şans, hem de onun da bu konuya ayrı bir önem verdiğinin göstergesidir. Biz onun eserini incelerken toplumlari birbirinden ayırdığı noktalar arasında yeme-içme adetlerinin önemli bir yerde olduğu fark ettik. Çünkü eserinde bazen Massagetleri, bazen de Hintlileri yamyamlıkla suçlamakta, bunun aşağılık bir durum olduğu imajını vermekte, ancak kendisi bu durumlar karşısında yorum yapmaktan kaçınmaktadır. Homeros'un Kyklopları gibi Herodotos'un doğuluları da yamyamlık yapar, süt içer ve bazen de çiğ et yer. Hellenler ise şölenler düzenler, tanrılara ve birbirlerine hediyeler verirler ve pişmiş yemek yerler. Arkayik ve Klasik dönem kaynaklarında da Hellenlerin incelikli yemek zevklerine sahip ve semiz yemek arayışı içinde oldukları anlaşılmaktadır. Tüm bunların Herodotos tarafından Hellen olanla olmayan arasındaki uygarlık çizgisini belirleyen faktörlerden sayıldığı ve bilinçli bir şekilde üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Herodotos, Yeme İçme Adetleri, Uygarlık, *Historiai*.

---

¹Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı), Öğretim Üyesi, Rize. ali.guveloglu@erdogan.edu.tr

Abstract

*Although many scientific studies have been done on it, the *Historiai* of Herodotos is still a source of new studies when carefully analyzed. The author who called as the “father of the history” by Cicero does not simply narrate the historical knowledge, but he presents incomparable information about the living conditions of the places where he travelled. Notes about daily life, the depiction of the rituals, information of marriage and family life, and for me the most important one is eating and drinking habits are all takeplace in *Historiai*. Mentioning eating and drinking habits of the nations handled in the books of Herodotos is a great chance for us, as well as it shows the importance given to this subject by him. While we reexamining his works, we realized that the eating and drinking habits were standing in an important place between the points separate the nations. In his works, he sometimes accuses Massagets and sometimes the Indians of being cannibal, gives the image that it is a degradation, however, he avoids to comment about these situations. Just as *Kyklops* of Homeros, the easterners of Herodotos are also cannibals, they drink milk and sometimes eat raw meat. Hellens, organize feasts, give presents to gods and each other and they eat cooked food. It is also understood from the Archaic and Classical period resources that Hellens had fine palatal deligh tand were looking for fleshy food. As a result we understand that all of the sethings were considered as the factors determine the civilization line between an Hellen and of not being an Hellen by Herodotos.*

Key Words: Herodotos, Eating and Drinking Customs, Civiliation, *Historiai*.

Bu çalışmanın amacı M.Ö. 499-454 yılları arasında Perslerle Hellenler arasında yaşanan savaşı anlattığı *Historiai* adlı eserinde doğu ile batı arasındaki farklılıklara da yer veren Herodotos'un (M.Ö. 484-425) bu iki ayrı dünyanın topluluklarının yeme içme adetlerini nasıl değerlendirdiğini incelemektir. Yazarın doğu ile batı dünyalarını zıtlıklar içinde ele aldığı, batıyı uygar, doğuyu ise geri ve barbar olarak yansıttığı daha önce başka çalışmalarla ortaya konmuştur.² Biz burada yeme içme adetlerinin Herodotos tarafından uygarlığın bir göstergesi olarak ele alınıp alınmadığı sorusu üzerinde durmaya çalışacağız. Çalışmamızda öncelikle yazarın doğulu kavimler hakkında söylediği ve bizim tarafımızdan ilgi çekici örnekler olarak değerlendirilen pasajlar ele alınacak. Ardından bu bilgiler Herodotos'un da haberdar olduğu Hesiodos ve Homeros'un³ eserlerindeki

² Bu konuda başvurulabilecek en yararlı çalışmalardan biri Cambridge Üniversitesi tarafından 2007 yılında hazırlanan *The Cambridge Companion to Herodotus*'tur.

³ Herodotos Homeros ve Hesiodos'un eserlerinden haberdardır. Kendisinden yaklaşık dört yüz yıl önce yaşadığını düşündüğü bu kişilerin Hellenlerin tanrıları ailesini oluşturduğunu söyler. Bak Herodotos, *Historiai*, II. 53.

Hellen adetleri ile karşılaştırılacaktır. Çalışmamızda Herodotos'u izleyen dönemde ortaya çıkmış büyük filozofların yaşam şekilleri ve beslenme alışkanlıkları arasındaki ilişkiye dayanan fikirlerine de yer verilmiştir.

Historiai'de doğu dünyasının toplulukları ele alınmakla birlikte yazarın incelemeleri Persler, Mısırlılar ve Skythler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Biz de incelemeye Perslerle başlamak istedik. Herodotos'un eserinde Persler hakkında ilk eleştiri Lydialı Sandanis'in ağzından çıkıyor. Lydia'nın son kralı Kroisos (ca. M.Ö. 560-546) Pers kralı Kyros'a (M.Ö. 559-529) karşı bir sefer hazırlığı içindeyken yurttaşlardan Sandanis Perslerin dikkatini ülkelerinin üzerine çekmemesi konusunda kralını uyarıyor. Perslerin yiyecek temini konusunda sıkıntı çektiklerini, lezzetli bazı şeylerden yoksun olduklarını, bu halkı yenmenin kendilerine bir şey katmayacağını, ancak yenilirse Perslerin tattıkları güzel şeylerden vazgeçmeyeceğini söylüyor, Sandanis Persler hakkında şunlara dikkat çekiyor;

"...istedikleri kadar değil buldukları kadar yiyorlar, zira toprakları hep taştır. Şarap içmesini bilmezler; içkileri sudur; ağızlarını tatlandırmak için incirleri ya da başka bir şeyleri yoktur. Ellerinde bir şey olmadığına göre bunları yersen de eline ne geçecektir? Ama yenilirsen bak neler kaybedeceksin: Bir kez bizdeki şeylerin tadını tattılar mı sınıksız yapışacaklar bir daha vazgeçmeyecekler." Herodotos aynı satırların devamında *"...Gerçekten de Perslerin Lydialıları yenmeden önce bir tek lüksleri ve iyi bir şeyleri yoktu."*⁴ Diyerek Sandanis'le aynı fikirde olduğunu dile getiriyor.

Oysa doğunun toprakları ürün çeşitliliği bakımından zengindi. Perslerin de diğer doğu toplumları gibi hurma, elma, kayısı, kiraz, incir, karpuz, armut, ayva, nar ve erik gibi meyveleri hem taze olarak hem de (karpuz hariç) kurutarak tükettikleri söylenebilir.⁵ İncire gelince, incirin anavatanı olarak Doğu Akdeniz ve Anadolu'dan Afganistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafya önerilmektedir.⁶ O halde Perslerin de ağızlarını tatlandıracak incire ve yanı sıra başka birçok meyveye sahip olduklarını ancak Lydialıların onları yeterince tanımadığını söyleyebiliriz.

Herodotos'un Perslerle ilgili olarak kafası karışmışa benziyor; biraz önce lüks ve iyi bir şeye sahip olmadıklarını söylediği Perslerin özel günlerdeki ziyafetleriyle ilgili doyurucu bilgiler aktarıyor bize.

"Doğum gününü, yılın bütün öteki günlerinden daha üstün sayarlar; o gün her günküden daha fazla yemek çıkarırlar; zenginler bütün bir öküz, at,

⁴ Herodotos, *Historiai*, I. 71.

⁵ Bertman, 2003, s. 293.

⁶ Uhri, 2011, s. 152.

deve ya da eşiği fırında pişirip öyle sunarlar; fakirler küçükbaş hayvanlarla yetinirler. Genellikle az yerler, ama yemekte son olarak yenen yemiş gibi şeyleri çok bol çıkarırlar ve birçok sefer yenilerler. Persler derler ki, Yunanların yemekten doymamış olarak kalkmaları, yemekte son olarak dişe dokunur bir şeyler ikram edilmemesindedir ve diyorlar gene, eğer yemeğin arkasından tatlı filan gibi şeyler de verilse, bu sefer yemekten hiç kalkmazlardı.⁷

Bu pasajda Perslerin de Hellen yemek alışkanlıkları hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığı anlaşılıyor. Çünkü klasik anlamda bir Hellen yemeği –ya da şöleni- şarap içme faslına geçmeden önce tatlıyla sonlandırılır, masalarda ballı tatlıların yanı sıra bolca meyve de bulunurdu. Herodotos ve Sandanis Perslerin lüks ve iyi bir şeylere sahip olmadığı konusunda yanlışlardı. Pasajdan anlaşıldığına göre Persler yemiş tarzı lükslere önceden beri alışıklardı. Herodotos aynı pasajda Perslerin şarabı çok sevdiğini söyler. Onun Persler hakkındaki bu sözü, daha önce “*şarap içmesini bilmezler*” (I. 71) demesinden dolayı ikileme düştüğü yönünde yorumlanmıştı. Anlaşılan Persler şarap içmesini bilmemelerine rağmen şarabı çok severler. Buradan çıkaracağımız şey Sandanis’in dediği gibi şaraptan yoksun olmadıklarıdır.

Yazarın üzerinde en çok durduğu halklardan biri de Mısırlılardı. Onun Mısırlıların doğunun diğer halklarından ayrı bir yerde tuttuğu ve Hellenlere yakın bulduğu görüşü hakimdir. Ancak biz bu konuda farklı düşünüyoruz. Herodotos, Mısır krallarından Psammetikos’un dünyanın en eski dilini bulmak için yaptığı deney sırasında iki bebeği alıp yanlarında hiç kimseyi konuşurmadan büyütmesi sırasında çocukların keçi sütüyle, hem de doğrudan keçiden emerek beslendiğini anlatır.⁸ Yazar burada Mısırlıların süt içmekten geri durmadıklarını söylemek istemiş,⁹ oysa bu Homeros ve Herodotos tarafından hoş karşılanan bir durum değildi. *Historiai*’deki doğunun geri kalmış kavimlerinin yanında Homeros’un *Odyseia*’sında Kyloplardan Polyphemos’tu su katılmamış süt içen.¹⁰

Herodotos, Mısırlıların bazı balıkları güneşte kurutarak, bazılarını da salamura yaparak yediklerini söylüyor. Kuşlardan, bildircin ile ördeği ve önceden tuzladıkları birçok küçük kuşu çiğ yediklerini,¹¹ yeşilbaşlı ördeği,

⁷ Herodotos, *Historiai*, I. 133.

⁸ Herodotos, *Historiai*, II. 2.

⁹ David Asheri ve arkadaşları hazırladıkları *Commentary*’de Mısırlıların keçi sütü içmediklerini bu bilginin yanlış olduğunu vurgulamışlardır. Asheri D., Lloyd A., Corcella A., 2007, s. 238.

¹⁰ Homeros, *Odyseia*, IX. 297- 298.

¹¹ Herodotos, *Historiai*, II. 77.

pullu balıkları ve Nil'de yaşayan yılan balığını kutsal saydıklarını,¹² diğer bütün kuş ve balıkları ya haşlama ya da kızartma yaparak tükettiklerini ekliyor.¹³ Burada çiğ balık yendiğine dair bir kez geçen bir bilgiye rastlıyoruz. Bu konuda da Mısırlılar doğunun geri görülen diğer toplumlarına yakınlık gösterir ve Hellenlerden uzaklaşırlar. Onlardan uzaklaştıkları bir diğer nokta da şarapla ilgili konulardır. Bilindiği gibi Hellen toplumunun üzümden yapılan şaraba düşkünlüğü meşhurdur.¹⁴ Herodotos, Mısırlıların ülkesinde üzüm bağı olmadığı için arpa şarabı içtiklerini söylüyor.¹⁵ Aslında bu herkesin iyi bildiği biraydı. Eski Mısır'da ve Mezopotamya'da ekme ve bira günlük beslenmenin temel direklerini oluşturuyordu. Mısır'da bira genelde arpadan ve bir miktar da sert buğdayın atası olan bir tahıl ile hurmadan yapılır. Ekmekler ise çok çeşitli biçim ve kompozisyonlara sahip olmaktadır.¹⁶ Herodotos devam eden satırlarda Mısır'daki üzüm bağlarından ve şarap tüketiminden de söz etmiştir.¹⁷ Burada biranın yanı sıra üzüm şarabının da yapıldığını söyleyebiliriz. Daha önce Mısır'da arpa şarabının içildiğini söyleyen Herodotos hem kendisiyle çelişiyor, hem de yanıyordu, çünkü Eski Krallık Döneminden (ca. M.Ö. 2600-2100) itibaren Mısır'da üzüm bağları bulunmakta ve şarap üretilmekteydi.¹⁸ Mısırlılarla Hellenler arasındaki farklardan biri de ikincilerin domuz etini severek yemelerine karşın,¹⁹ Mısırlıların bu hayvanın etini yemekten kaçınmalarıdır. Yazar Mısırlıların yılda bir kez yedikleri domuz etine karşı tutumlarını şu satırlarla anlatıyor;

“...Bakınız Selene'ye domuz kurban etme töreni nasıl yapılıyor. Hayvan kesilir, kuyruk ucu, dalak, iç yağı bir kenara ayrılır, hayvanın karnından çıkan bütün yağ da üstüne konur ve bunlar arıtıcı ateşe atılır. Hayvanın geri kalanını, bu kurbanı tanık olan dolunay süresince kendileri yerler; ama yılın öbür günlerinin hiçbirinde bir daha domuz yemezler.”

Mısırlılarla Hellenlerin birbirinden ayrı ve uzak olduğunu gösteren bir öykü de kurban edilen bir sığırın başı ile ilgili anlatılanlardan çıkarılabilir. Bu öyküde kurban edilen sığırın başı uğursuz sayılır. Kesilen bu baş ya Hellen soyundan gelen birine satılır ya da dereye atılır. Kurban edilerek kesilen her başa beddua edildiğinden Mısırlılar hiçbir hayvanın başını yemezler.²⁰ Dinsel gereklilikten dolayı yenmeyen şeyler arasında domuz

¹² Asheri, Lloyd, Corcella, 2007, s. 418.

¹³ Herodotos, *Historiai*, II. 37,44, 77.

¹⁴ Pitte, 2006, s. 11-13.

¹⁵ Herodotos, *Historiai*, II. 77.

¹⁶ Kılıçbay, 2010, s. 93.

¹⁷ Herodotos, *Historiai*, II. 37, 60.

¹⁸ Bober, 2003, s. 58-60.

¹⁹ Hellenlerin damak tadı tercihleri hakkında bak Grimm, 2008, s. 65-69.

²⁰ Herodotos, *Historiai*, II. 39.

etinin yanında kendiliğinden ölen hayvanlar,²¹ balık ve bakla da yerini almıştır.²² Kendiliğinden ölen hayvanlara Hellenlerin nasıl yaklaştığını bilmiyoruz. Ancak diğerlerinin yenmesinde bir sakınca görülüyordu. Yalnızca ünlü matematikçi Pythagoras'ın bakla yeme konusunda şüpheli yaklaşımı olduğunu ve çevresindekilere de bakla yememelerini tavsiye ettiğini biliyoruz.²³ Bu konuda Mısırlılardan etkilenmiş olabilirler.

Persler ve Mısırlılardan sonra Herodotos'un üzerinde en çok durduğu kavimlerden Skythlerin de yeme içme adetleri hakkında çarpıcı bilgiler verdiğini görüyoruz. Aslında bu kavim kendisine oldukça yabancıydı, bu nedenle birçok geleneklerinin ona garip gelmesi ve anlaşılabilmesi normal karşılanmalıdır. Yazar Skythlerin kısırak sütü içtiğini, at kurban ettiğini ve fındıktan yağ çıkartarak tükettiğini söyler.²⁴ Aynı kavmin temel beslenmesini et ve süt ağırlıklı olarak yansıtır.²⁵ Skythlerin mersin balığı avladıklarını ve bu balıktan havyar adı verilen yumurtalarını çıkardıklarını da ekler.²⁶ Bu kavimler hakkındaki bilgilerin çoğu Herodotos'a dayanır. Onun sayesinde kentleşmemiş arazide göçebe olarak yaşayan, öldürdükleri düşmanlarının kafa ve el derilerini yüzen, cesetlere yiyecek ve içecek ikram eden ve kızgın taşta buharlaşan kenevir tohumlarının etkisiyle kendilerinden geçen kavimler olarak algılanmışlardı.²⁷ Skyth kabilelerinden Massagetlerin insan kurban etme ve yamyamlık gibi sıra dışı gelenekleri Herodotos tarafından şöyle anlatıyor;

“Ömürlerinin yalnız şu suretle sona ermesini dilerler: Birisi iyice ihtiyarladı mı, yakınları bir araya gelir, sürülerindeki başka birtakım hayvanlarla beraber onu da kurban ederler; sonra bu etleri pişirir ve afiyetle yerler. Bunu en mutlu akıbet sayarlar; hastalıktan ölenler yenmez, gömülür, kurban edilecek yaşa ulaşmamak büyük talihsizlik sayılır. Toprağı ekip biçmezler; sürü hayvanlarıyla ve Arax Irmağı'nın bol balıklarıyla geçinirler; içkileri süttür. Taptıkları tek tanrı güneştir ve ona at kurban ederler...”²⁸

Historiai'de Massagetler üzerinde önemle durmuş ve Hellen toplumuna uzak olan bu gelenekleri anlatılırken seçici davranılmıştır.²⁹ Ne yazık ki onlar hakkında bilgi veren başka bir kaynak olmadığından bu kavmin genel

²¹ Herodotos, *Historiai*, II. 41.

²² Herodotos, *Historiai*, II. 37.

²³ Pişkin, 2011, s. 112.

²⁴ Herodotos, *Historiai*, IV. 2, 23, 61.

²⁵ Asheri, Lloyd, Corcella, 2007, s. 616.

²⁶ Herodotos, *Historiai*, IV. 53.

²⁷ Wise Bauer, 2013, s. 540.

²⁸ Herodotos, *Historiai*, I. 216.

²⁹ Karttunen, 2002, s. 462.

geçer Hellen adetlerine uygun yanları olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak yeme içmedeki sıra dışı bu gelenek yazarın gözünden kaçmamıştır. Oysa Herodotos birkaç pasaj öncesinde onların Perslere karşı şanlı bir zafer kazandıklarından, hatta kraliçe Tomris'in Pers kralı Kyros'un başını keserek gözleri kana doysun diye kan dolu bir tuluma koyduğundan bahseder.³⁰

Burada ilginç bir olayla karşı karşıya kalıyoruz. Çalışmamızın başlarında Lydia kralı Kroisos'un Perslere karşı savaş planları yaparken, onları kendi yurtlarında mı karşılamaları, yoksa Pers ülkesine karşı sefere mi çıkmalı diye tartışırken Sandanis adında birinin, kralı Perslerin kendi ülkelerine girmeleri durumunda karşılaştıkları güzellikleri bırakmayacakları ve savaşa devam edecekleri konusunda uyardığına değinmiştik. Savaşın sonunda Kroisos, Kyros'a yenildi ve esir düştü.³¹ Kyros bilgece tavırlarından dolayı onu kendi yanına oturttu ve dilediğini söylemesini istedi.³² Şimdi Massagetlerin kraliçesi Tomris'e karşı savaşırken Kroisos'un Sandanis'ten öğrendiği şeyi Kyros'a tavsiye ettiğini görüyoruz. Öyle ki bu sefer Persler Massagetlerden üst kültüre sahip gibi görünüyor ve Kroisos Massagetleri Pers topraklarından uzak tutmanın iyi bir fikir olacağını söyledikten sonra şunları ekliyor;

“...Massagetler Perslerdeki inceliği bilmezler.³³ Bu adamları denemek için sürülerimizden birçok hayvan öldürelim, yemekler pişirelim, konak yerimizde büyük bir şölen yapalım; masrafa bakmadan, şarap, yemek ne varsa hepsini ortaya dökelim; sonra konak yerinde ordumuzun en az işe yarayanlarını bırakıp, üst yanını toplayarak ırmağa doğru geri çekilelim. Ya büsbütün yanılıyorum ya da onlar bu kadar güzel şeyi bir arada görünce üstüne atlayacaklar ve kendimizi göstermek için meydanı bize bırakacaklar.”³⁴

Sonuçta bu fikir işe yarar ve Massagetlerin büyük bir bölümüyle birlikte Tomris'in oğlu da esir düşer ve öldürülür. Bu hikaye bize Herodotos'un daha az tanıdığı Massagetleri Perslerden daha az bilgili ve daha kaba gördüğünü anlatır. Ayrıca Kroisos'un Sandanis'ten öğrendiği bu fikri Kyros'a vermesi yazarın eserinde bir bütünlük teşkil ettiğini, olayları bir biriyle bağlantı içinde verme eğiliminde olduğunu da gösterir.

Skyth adetleri arasında sayılan toplu şarap içme geleneği onların savaşta kazandıkları başarılarıyla ilgilidir. Yazar onların bu geleneğini anlatırken

³⁰ Herodotos, *Historiai*, I. 214.

³¹ Howatson, 2013, s. 518.

³² Herodotos, *Historiai*, I. 89-90.

³³ Kroisos Kyrosla ilk karşılaştığında “*Persler düzen tanımaz yaradılışları gereği yoksuldurlar*” demişti. Herodotos, *Historiai*, I. 89. Şimdi ise ince zevklere sahip olduklarını söylüyor. Bu sözü söylemesi onları daha yakından tanımasına bağlıdır.

³⁴ Herodotos, *Historiai*, I. 207.

içkilerin hazırlanmasında bölgenin valisinin görev aldığı, suyla karıştırılan bir *krateros* şarabı yalnızca savaşta bir düşman yenmiş olanların içtiğini, böyle bir başarı gösteremeyenlerin ise bu içkiden mahrum kaldığını söyler. Buna karşılık çok başarı elde etmiş olanlar iki kupayla gelir ve üst üste içerler.³⁵ Bu adet Hellenlerin krallarının ve önde gelenlerinin şölenlerde ayrıcalıklı olarak ağırlanması geleneğine benzemektedir, bu konuya aşağıda değinilecektir. Anlaşılan Skythler toplu içki şölenlerinde çok başarı elde edene çok şarap ikram ederek onu ödüllendirmiş, diğerlerinden ayırmanın göstergesi olarak yemeği değil şarabı tercih etmiştir.

Herodotos'un kitabında anlattığı en uzak ülke Hindistan'dır. Bu ülkeye kendisinin gitmediği, başkalarından duyduklarını anlattığı eserinde açıkça görülür, ancak kaynak göstermemesi onun bu bilgileri nereden edindiği ve ne amaçla bunlara kitabında yer verdiği konularında şüphe duymamıza neden olmuştur. *Historiai*'de, III. kitabın 88-106. Bölümleri Dareios'un Araplar ve Hintlilerle mücadelelerine ayrılmıştır. Bu bölümde birçok yerde özellikle Hintliler insanlık dışı gelenekleriyle ön plana çıkarılır. Yamyam ve acımasız olduklarına dair bir pasaj da yazılmıştır. Yazar bu pasajda;

*"...Başka Hintliler de vardır ki, bunların doğusunda yaşarlar, göçebedirler ve çiğ et yerler. Adları Pedaeilerdir. Şöyle adetleri vardır derler: İçlerinden birisi, kadın ya da erkek hastalanınca öldürürler; erkekse yakın arkadaşı olan erkekler yaparlar bu işi. Derler ki, hastalık yağları eritir ve etin tadını bozar. Hasta, hasta değilim diye kendini savunur; ama onu dinlemezler, öldürüp afiyetle yerler. Eğer hasta kadınsa, gene erkeklerde olduğu gibi yaparlar, ...Yaşlanıp ihtiyarlayan olursa, o kurban olarak kesilir ve şölen çekilir; ama bu az rastlanan bir şereftir; çünkü yaşlanmadan önce hastalanan kişi öldürülür."*³⁶ Diyerek onları eleştirir.

Bir başka Hint kabilesi ise vejetaryen yaşam tarzı sürmekle ve ev yaşamından uzak olmakla eleştirilir.

*"Başka Hintlilerin görenekleri çok değişiktir; hiçbir canlıyı öldürmezler, ekin ekmezler evde yaşama adetini bilmezler; ot yerler. Bir kabuk içinde ve bir darı iriliğinde taneler veren bir bitkileri vardır. Ekip biçmeden ürün verir. Bunu toplar, kabuğu ile beraber pişirirler. Aralarından biri hastalanırsa, tek başına bir yere gidip yatar; ne oldu, öldü mü kaldı mı diye kimse arayıp sormaz."*³⁷

Anlaşılan Herodotos Hintlilerin ya birbirini boğazlayıp yiyecek kadar canı, ya da en yakınlarının bile ortadan kaybolmasına veya ölmesine

³⁵ Herodotos, *Historiai*, IV. 66.

³⁶ Herodotos, *Historiai*, III. 99.

³⁷ Herodotos, *Historiai*, III. 100.

duyarsız kalacak kadar umursamaz halklar olduğu kanısındadır. Bu onun Hellen topraklarından ve geleneklerinden en uzak olan topluluğa biçtiği roldür. Herodotos'un yeme içme adetleri hakkında bilgi verdiği kavimlerden biri de Kuzey Afrika kıyılarındaki Nasomanlardır. Bu kavmi de şehirleşmemiş, tuz bloklarından yapılmış evlerde yaşayan, yazın sürülerini bırakarak iç kesimlerdeki hurma ağaçlarından hurma toplayıp kurutan ve sütle çekirge kurusu yiyen bir kavim olarak aktarır.³⁸ Yukarıda da değindiğimiz gibi insan eti yeme ve süt içme Herodotos'tan önce Homeros tarafından Kykloplardan Polyphemos'a yakıştırılmış bir durumdur.³⁹ Hellenler korkuyla baktıkları yamyamlığa yalnızca mitolojik öykülerinde yer vermişlerdir.⁴⁰

Hellenlerde yaşam tarıma dayanırken, temel yiyecek ekmek ve şaraptır. Göçebeler hayvanlarıyla beraber gezinir, et yiyip süt içerler. Bu yaşam şekli iki farklı yönden değerlendirilebilir. Bir taraftan, hiçbir zahmete katlanmadan Altın Çağdaki gibi doğanın verdikleriyle beslendikleri söylenebilirken, diğer taraftan yemek pişirmeyi bilmedikleri çığ et ve sebze yedikleri ve yamyamlık yaptıkları anlaşılır.

Yazar *Historiai*'nin VI. kitabında Kleistenes'in Agariste adlı kızını Hellas'ın en seçkin kişisiyle evlendirmek istediğini, bunun için bir seçim yaptığını anlatır ve onun bu meziyetini över. Öyküye göre Kleistenes; kendisini Kleistenes'e damat olmaya layık gören herkesin altmış gün içinde Sikyon'a gelmesini, bu altmış günün bitiminden sonra bir yıl içinde yapacağı seçimle kızını evlendireceğini bildirmiştir.⁴¹ Bu çağrının üzerine İtalya'dan İonia'dan Aitolia'dan, Peloponnesos'tan, Arkadia'dan ve Atina'dan birçok kişi bu çağrıya uyarak gelmiştir.⁴² Yazarın bu konuyla ilgili anlattıkları uzunca bir bölüm tutmaktadır. Kleistenes her bir adayla tek tek ve toplu olarak bir araya gelmiş ve onları tartmıştır. Sonunda seçimi Atinalı adaylara doğru kaymış, aralarından en çok da Hippokleides adlı genci beğenmiştir.⁴³

Herodotos Kleistenes'in yaptığı seçim anlatırken; "...en gençlerine jimnastik yaptırıyor ve her birini insanın en iyi belli olduğu yerde, sofranın başında inceliyordu"⁴⁴ diyerek sofranın geleneklerinin ne derce önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Sofra başında yapılan bu incelemelerin ardından öne çıkan adayların Atinalılar olması onların sofranın adabının diğerlerinden

³⁸ Herodotos, *Historiai*, IV. 172.

³⁹ Homeros, *Odysssea*, IX. 297-298.

⁴⁰ Bober, 2003, s. 101.

⁴¹ Herodotos, *Historiai* VI. 126.

⁴² Herodotos, *Historiai* VI. 127.

⁴³ Açıklayıcı bilgi için bak Dewald, 2007, s. 150-151.

⁴⁴ Herodotos, *Historiai* VI. 128.

üstün görüldüğü anlamına gelmektedir. Kleistenes kararını açıklayacağı gün bütün adayların katılacağı müzikli büyük bir şölen hazırlatmıştı. Burada adayları yemek adabına göre son bir kez değerlendirmeyi ve seçimini açıklamayı planlıyordu. Adaylar artık müzikteki hünelerini ve topluluk içinde konuşma yeteneklerini de sergiliyordu. Atinalı Hippokleides diğer adaylar arasında gittikçe öne çıkıyordu. Ne var ki, Hippokleides dans etmeye başladığında bu Kleistenes'in pek hoşuna gitmemişti. Mertlikte ve sofrada adabında ön plana çıkan Hippokleides dans etmeye başlayınca kendi evliliğini bozmayı başarmıştı. Sonuçta adaylıkta gözden düşmüş, Kleistenes kızını bir başka Atinalı olan Megakles'e vermişti.⁴⁵ Anlaşılan Herodotos eserinde Hellenlerin şölenlerini toplu yemek yenen bir organizasyondan çok insanların birbirini tanıdığı sosyal ortamlar olarak yansıtıyordu.

Yazarın Hellenlerle diğer kavimleri birbirinden net bir şekilde ayırdığı öykülerden biri de Medlerin kralı Kambyses'in (M.Ö. 530-522)⁴⁶ Ethioia üzerine yaptığı seferle ilgili olan pasajdır. Sefer hazırlıklarını başlatan kral öncelikle Ethiopia'ya çayıtlar göndererek mevcut durumu görmek ister, çayıtları ona Güneş Sofralarından haberler getirir.⁴⁷ Kambyses ordusundaki Hellen askerlerini oldukları yerde bırakır ve ordunun geri kalanıyla sefere çıkar. Askerlerin yiyecekleri tükenince yük hayvanlarını yemeye başlarlar. Hayvanlar da tükenince kura çekerek her on kişiden birini yerler. Bunu gören kral seferden vazgeçer ve geri döner. Hellen askerlerini gemilere bindirerek evlerine gönderir.⁴⁸ Bu sefer sırasında Hellen askerlerinin neden orduya katılmadıkları konusunda açıklayıcı bir bilgi yoktur. Anlaşılan Herodotos yamyamlık yapan askerler arasında onları görmek istemediğinden öyküsünde yer vermemiş ve onları bilerek yolculuğun dışında bırakmıştır. Böylece Hellen soyundan hiç kimse zorunlu da olsa yamyamlık yapmaz. Herodotos'un Hellenleri bu tür girişimlerden uzak tutmaya çalıştığı daha önce başka yazarlar tarafından fark edilmiş ve bu konu kaleme alınmıştır.⁴⁹

Oğlan çocuklarının kurban edilerek yenilmesinin anlatıldığı iki ayrı pasaj ilgi çekicidir. İlkinde Deiokes torunu Med kralı Kyakseres (ca. M.Ö. 625-585) bir ayaklanma sonucu kaçıp kendisine sığınan Skythleri başta iyi karşılamış, sonradan onların avcılık hünelerinden yararlanmak için ava göndermeye başlamıştı. Bu Skythler avdan her seferinde elleri dolu dönüyorlardı. Günün birinde elleri boş dönünce kral tarafından fena

⁴⁵Herodotos, *Historiai*, VI. 129-130; Megakles M.Ö. VI. yüzyılda Atina'da tiranlığı ele geçirmiş ve Peisistratosla çekişmeye girişmiştir. Ayrıntılı bilgi için bak Dewald, 2007, s. 153.

⁴⁶II. Kyros'un oğlu Pers Kralı Kambyses Hellen yazarlarının süre gelen Kambyses karşıtı görüşleri çerçevesinde tanrı tanımaz ve zalim birisi olarak gösterilmiştir. Bak Howatson, 2013, s. 465.

⁴⁷ Güneş Sofraları hakkında ayrıntılı bilgi için bak Herodotos, *Historiai*, III. 18.

⁴⁸ Herodotos, *Historiai*, III. 25.

⁴⁹ Bak. Blok, 2002, s. 239.

azarlanmış ve dövülmüşlerdi. Bu da onların zoruna gitmişti. Yaptıkları bir düzenle kendilerine yardımcı olarak verilen oğlan çocuklarından birini boğazlayarak diğer hayvanlarla birlikte krala yedirmiş, böylece ondan intikam almışlardı. Öyküye göre Kyakseres ve misafirleri bu eti yediler. Skythler ise buradan kaçarak Sardes'e gelip Alyattes'in (ca. M.Ö. 610 – 560) yanına sığındılar.⁵⁰ İkinci öykü ise Kyros'un doğup kral olmasıyla ilgilidir. Med kralı Astyages (M.Ö. 585-550) kızından doğacak bir oğlan çocuğunun felakete neden olacağıyla ilgili bir rüya görmüştü. Torunu dünyaya geldiğinde bu oğlan çocuğunu Harpagos adlı akrabasına verdi ve onu öldürmesini istedi. Harpagos isteneni yapamadı ve küçük çocuğu bir sığırtmaca vererek onun öldüğünden emin olmasını istedi.⁵¹ Ancak sığırtmaca da isteneni yapamadı. Sonuçta çocuk büyüdü ve 13 yaşına geldi. Sokakta oynarken başına gelen bir olaydan dolayı kimliği açığa çıktı. Kral Astyages bu işe hem çok sevinmiş hem de çok kızmıştı. Harpagos'u yanına çağırttı ona iyi davrandı ve akşam yemeğine davet etti. Oğlunu önceden saraya göndermesini, böylece yeni gelen çocukla arkadaşlık etmelerini istedi. Harpagos oğlunu önden gönderdi. Akşam vakti olunca yemeğe geldi ve kendisine verilen eti yedi. Yemek sonunda kendisine uzatılan sepette oğlunun başını, el ve ayaklarını görünce yediğinin kendi oğlu olduğunu anladı.⁵²

Bu iki öyküden ilkinde Skythlerin kendilerine zulmeden bir krala alışık olmadığı bir şeyi yaşatarak ondan intikam alma çabası içinde olduklarını görüyoruz. Herodotos'a göre Skythlerin bir kısmı insan eti yiyordu. Ancak Medlerin böyle bir şeyi kendi istekleriyle yaptıklarına dair bir şey söylemiyor. Skythler kendilerinin alışık olduğu bu şeyin başkaları tarafından aşağılayıcı bir durum olduğunu ve isteyerek yapılmayacağını anlamış ve kralı bu şekilde küçük düşürmek istemiş olmalıdır. İkinci öykü ise Herodotos'un yamyamlıkla ilgili yazdıkları arasında en ilgi çekici olanlar arasındadır. Çünkü burada Harpagos yalnızca kendi oğlunun etini yer. Başka yerlerdeki öykülerde insan eti hayvan etiyle birlikte pişiriliyor ve yeniyordu, Kambyses'in ordusundaki askerler ile birlikte burada Harpagos katışıksız insan eti yemiş ve tam anlamıyla yamyamlık örneği göstermiştir.

Kendi oğlunun etini yemek zorunda kalan Harpagos, Astyages'in yaptığı bu işi karşılıksız bırakmadı. Kyros büyüyüp yetişince Harpagos onu Astyages'e karşı kışkırttı. Bir ordu hazırlamasını ve Med kralına karşı sefere çıkmasını sağladı. Yapılan savaşta Perslerin başında olan Kyros Astyages'i yenilgiye uğrattı ve onu köle olarak yanında getirdi. Bu olayın kahramanı

⁵⁰ Herodotos, *Historiai*, I. 73.

⁵¹ Pelling, 1996, s. 76.

⁵² Herodotos, *Historiai*, I. 108-119.

Harpagos tam da bu sırada Astyages'in karşısına dikildi ve kendi oğlunun etiyle düzenlenen şöleni krala hatırlattı.⁵³ Her ne kadar Med kralı bu hesaplaşmanın Medlerin zararıyla kapandığını söylese ve eskiden kendi yönetimleri altında bulunan Perslere tabi olduklarını eklese de Harpagos çektiklerinin intikamını almış, kendi oğlunun etini yedirilmesinin cezasını Kyros'u savaşa teşvik ederek ödetmişti.⁵⁴

Historiai'de başka kavimler hakkında da kısa bilgilere rastlayabiliriz. Örneğin Skyth kabilelerinden olan Thyssagetler ile Iyrkailer ağaç üzerinde avlanarak beslenirler, avlarında atlar ve köpeklerden yardım alırlar. Massagetler gibi bir İssedonlar da yamyamlık yaparlar. Oğul, ölen babasını başka hayvanlarla beraber keser ve bunları hep birlikte yerler.⁵⁵ Mağara adamları olarak adlandırdığı Ethiopialıların bir kısmının mağaralarda yaşadıklarından, yılan ve kertenkele yediklerinden bahseder.⁵⁶ Libyalılar göçebedirler yedikleri et, içtikleri süttür, Mısırlılar gibi onlar da domuz ve inek etlerini yemezler.⁵⁷

Barbar kavimlerde durum böyleyken aralarında bazı farklılıklar olsa da Hellenler genellikle birbirine benzer adetlerle ön plana çıkarılmıştır. Örneğin Sparta krallarının şölenlerdeki ayrıcalığı tüm Hellen kralları ve önde gelenleri için geçerlidir. Herodotos Sparta krallarının durumunu şu satırlarla anlatmaktadır.

*“... Resmi kurban törenlerinde ve şölenlerde başkışeye oturtulurlar, en önce onlara hizmet edilir; her yemekten başkalarına verilenin iki katı verilir; şarap serpmeye sırasında başta gelirler, kurban derileri de onların haklarıdır. ... Eğer krallar genel şölene katılmamışlarsa, evlerine ikişer khoiniks arpa ve birer kotule şarap gönderilir; katılmışlarsa her yemekten iki porsiyon alırlar, başkalarının masalarına çağırıldıkları zaman gene öyle ağırlandırlar.”*⁵⁸

Bir sonraki pasajda Sparta krallarının cenaze törenlerinden ve on günlük yastan söz edilir, yukarıda barbar kavimlerinin ölen akrabalarını yediklerini söylemiştik. Yazar bu pasajda yamyamlıkla ilgili konuşmaz cenazenin defnedildiğini söyler.⁵⁹ Hem şölenlerde hem de cenaze törenlerinde

⁵³ Herodotos, *Historiai*, I. 123-129.

⁵⁴ Boedeker, 2002, s. 111.

⁵⁵ Herodotos, *Historiai*, IV. 22, 26; Homeros Skyth kabilelerinden Hippemolgorların sütle beslendiklerini söylerken onları *şanlı* olarak nitelendirmişti. Bu klasik dönem eserleri arasında süt içenlere atfedilen tek övgü olarak kaldı. Homeros, *İlliad*, XIII. 5.

⁵⁶ Herodotos, *Historiai*, IV. 183; Ayrıca bak Karttunen, 2002, s. 462.

⁵⁷ Herodotos, *Historiai*, IV. 186.

⁵⁸ Herodotos, *Historiai*, VI. 57.

⁵⁹ Herodotos, *Historiai*, VI. 58.

Spartalıların barbar geleneklerinden uzak bir durumda olduğu anlaşılıyor. Ayrıca şöenlerde kralların iki porsiyon yemek alması yemeğin bir sınıf ayrıcalığı yaratmada etkin rol oynadığını gösteriyor. Eğer pişmiş yemek ayırt edici bir özellikte olmasaydı kralların haklarının saklanması ve katılmadıkları şöenlerden bile pay almaları söz konusu olmazdı. Perslerin cenaze törenleri hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmamakla birlikte, ölülerinin yırtıcı kuşlar veya köpekler tarafından parçalandıktan sonra defnedildiğini, bazılarının da balmumuyla sıvanarak gömüldüğünü anlatır. Bu iki krallık arasındaki fark da iki ayrı uygarlığı temsil eden iki uç noktadır.

Spartalıların ve Atinalıların doğu dünyasıyla karşıt görüşlere sahip olduğunu gösteren bir bölüm de sekizinci kitapta yer almaktadır. Kserkses'in düzenlediği sefer sonrasında Atina'yı yakıp yıktığı, evlere ve tapınaklara zarar verdiği bilinen bir durumdur.⁶⁰ Kral bu sefer sonrasında onların gönüllerini alarak kendisiyle işbirliği yapmaya razı olmazlarsa yok edileceklerini bildirmek üzere bir elçi göndermişti. Spartalılar ve Atinalılar bu isteğe karşı özgürlüklerini savunan bir cevap verdiler.⁶¹ Herodotos'un anlatısında ön plana çıkan ve Hellen olanla olmayanı ayıran nokta şu şekilde beliriyor;

“...Bize Med ile birleşerek Yunanistan'ı köleleştirmeyi kabul ettirebilecek, masallardaki kadar büyük bir altın kümesi ve görülmemiş güzellikte ve ölçüde bir toprak dünyanın hiçbir yerinde yoktur... En başta ve en önemlisi, tanrılarımızın yerlere serilen ve yakılan tapınakları ve heykelleri; biz bu kabalıkları yapanlarla bağdaşmak değil, onlardan her ne pahasına olursa olsun, hem de en ağır şekilde öğ almak isteriz; ikincisi Hellen yurdu duygusu var; kanımızla, dilimizle, aynı tanrılara tapmakta oluşumuzla, kurbanlarımızla, zevk ve töre ortaklığımızla bağlı olduğumuz Yunanistan'a ihanet etmek, Atinalılar için iyi olmaz. Şunu biliniz, eğer şimdiye kadar bilmiyordusanız, yeryüzünde bir tek Atinalı kaldıkça Atina Kserksesle anlaşamayacaktır...”⁶²

Bu pasaj Hellenlerle doğulular arasında inanç, yaşam biçimleri, zevk ve töreler bakımından önemli farklar bulunduğunu ve Hellenlerin doğulularinkinden farklı kendi ortak özelliklerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Şimdi Herodotos'tan önceki yazarların Hellenlerin yeme içme adetleri üzerine söylediklerine ve bu geleneklerle uygarlık arasında nasıl bir bağ kurduklarına bir bakalım. Bu kaynaklardan ilki Homeros'tur *İlyada* ve

⁶⁰ Wise Bauer, 2013, s. 557.

⁶¹ Pelling, 2007, s. 112-113.

⁶² Herodotos, *Historiai*, VIII. 144.

Odysseia adlı iki eser Hellen toplumunun sosyal ve kültürel yaşantısına dair eşsiz betimlemelerle doludur. Bunlar arasında içkili şölenler bir zenginlik göstergesinden çok düzen ve birliktelik içerir. Homeros Akhilleus'un Odysseus ve arkadaşlarına düzenlediği yemeği şöyle anlatır;

“*Daha büyük sağrak al Menoitiosoğlu,
şarabı koyu kar, iki tas getir,
en sevdiğim adamlardır çatımın altına gelenler
Böyle dedi o, Patroklos da dinledi onu* 205
*iri bir kütük getirdi kodu ocağa
üstüne bir koyun sırtı, bir de semiz keçi sırtı,
bir de çok yağlı bir domuz sırtı kodu.
Automedon etleri tuttu, Akhilleus kesti,
güzelce doğradı, şişlere geçirdi.* 210
*Menoitiosoğlu bir ateş yaktı, kocaman.
Korları yaydı, üstüne uzattı şişleri.
Kaldırdı dayaklarından, kutsal tuz ekti bolca.
Etlere kızartıp döktü tepsilere.* 215
*Patroklos güzel sepetlerden dağıttı ekmekleri
Etlere pay etti Akhilleus da.*
... 220
*Hazır yemeklere hepsi uzattılar ellerini.*⁶³

Homeros'un destanlarında buna benzer birçok şölene rastlayabilirsiniz. Biz Akhilleus'un en sevdiğim adamlar dediği kişilere nasıl bir sofraya hazırladığını göstermek için bu mısraları seçtik. Burada Akhilleus konukları için dört ayaklı küçükbaş hayvanların üçünden birer tane kestirmiş ve belki de etin en seçkin yeri olarak görülen sırt bölümlerini ikram etmiştir. Etle beraber ne bir sebzenin adı geçer ne de daha sonraki dönemlerde rastladığımız tatlı çeşitleri ikram edilir bu yemekte. Yalnızca şarap ikram edilmiştir. Metinde açıkça söylenmiş olmasa da şarap balla karılır ve tatlı tatlı içirilir. Homeros'un sofraları klasik dönem şölenlerinin ilk örnekleridir. Ancak savaşçıya güç vermek için kızarmış et yenir, savaşma gücünü alevlendirmek için de ballı şarap içilir. Savaş alanı olmasına rağmen

⁶³ Homeros, *Illiad*, IX. 202-221.

ekmekler hazırdır ve sepetlerde dağıtırlar. Herodotos'un doğru kavimlerinin bilmediği şeylerdir bunlar ve uygar kişiler tarafından uygulanır.

Homeros'un destanlarında daha sonraki dönemlerde karşılaştığımız balık, semiz hindi, baharat, sos ve ballı çörekler yer almaz. Kahramanların sofrası ateşte pişmiş etlerle ve ballı şarapla süslenmiştir. Ekmekler çeşit çeşittir ve sepetlerde getirilir. Bütün bunlar yalın bir sofraya gibi görünse de ortada bir düzen vardır. Özellikle etlerin hazırlanması kahramanlara özel paylar verilmesi, şarabın belli bir düzende karılması önemlidir. Hepsinden önemlisi savaşçılar Kambyzes'in askerleri gibi semiz olmayan şeyleri veya birbirlerini yemek zorunda kalmazlar.

M.Ö. V. yüzyıl öncesi döneme ait bir diğer kaynağımız Hesiodos'un *İşler ve Günler* adlı kitabıdır. Ozan bu kitapta tarımsal faaliyetlerle ilgili bir yol haritası çizer. Toprağın ne zaman sürülmesi gerektiğini, ekin ekme ve depolama işlerini kardeşi Perses'e ayrıntısıyla anlatır. Bu eserde yeme içme adetlerine dair düzenli bilgi verme arayışına girilmemiştir. Ara sıra çiftçinin beslenmesiyle ilgili küçük notlara rastlayabilirsiniz. Ancak işini bitirmiş bir çiftçinin keyif sürme aşamasında yaşayabileceği en güzel manzarayı anlattığı mısralar bizim için ilgi çekicidir, ozan burada şöyle seslenir;

*“Deve dikenini çiçek açtı mı,
ağır yaz günlerinde ağustos böceği
konup bir ağaca türküye başladı mı,
hızla çarparak kanatçıklarını,
keçiler daha yağlı, şarap daha tatlıdır. 585
Kadınlar daha azgın, erkekler daha gevşek,
Sirius yıldızı kafalarını, dizlerini yakar,
derileri yanar kavrulur sıcaktan.
O zaman bir kayanın gölgesine uzanmalı insan,
Byblos şarabı, güzelce kabarmış ekmek olmalı,
emzirme olmuş keçilerin sütü, 590
ormanlarda beslenmiş bir dananın
ya da yeni doğmuş bir kuzunun eti.
İçer kızıl şarabı yatarsın gölgeye,
gönlünce yer içersin doyastıya,
serin yellere doğru çevirip yüzünü*

*tertemiz bir kaynaktan su alıp
bire üç katarsın şarabına”⁶⁴*

595

Hesiodos’un çizdiği manzara da Homeros’unkine benzer, et, ekmek ve şarap ağırlıklı bir beslenme tarzını gösterir bize, ancak bir farkla ozanın yaşadığı dönemde Hellenlerin süt içtiğine dair bir işaret vardır bu mısralarda. Anlaşılan süttan uzak durma geleneği tüm Hellenlerde yaygın değildi. Keçi etinin ve sütünün Hesiodos tarafından tercih edildiği de görülüyor. Ayrıca şaraba bire üç oranında su katma geleneğinin de Hesiodos’un döneminden beri süregelen bir alışkanlık olduğu anlaşılıyor.

Toplumlar hakkındaki genel algılarının henüz değişmediği bir dönemde⁶⁵ Herodotos’tan kısa bir süre sonra yaşamış olan Platon’un (M.Ö. 427-347) *Devlet* adlı eserinde Sokrates, düzene giren insanların nasıl yaşayacağını şu sözlerle anlatır;

“...Arpadan, buğdaydan yapacakları unları kah pişirip, kah yoğurup güzel çörekler, ekmekler hazırlayacaklar. Yanlarına serdikleri hasırların, temiz yaprakların üzerine dizecekleri bu ekmekleri ve çörekleri, sarmaşık, mersin yaprakları üzerine uzanıp, çocuklarıyla beraber yiyecekler; üstüne de şaraplarını içecekler...”⁶⁶ Satırların devamında Glaukon söze karışır ve “Görüyorum ki sen de insanlara kuru ekmekle ziyafet çekiyorsun”⁶⁷ der. Sokrates bir kez daha konuşmaya başlar ve ekler; “...tabi onların tuz, zeytin, peynir gibi katkıları da olacak. Soğanla, lahanayla köy yemekleri de pişirecekler. Önlerine incir, nohut, bakla gibi çerezler de koyacağız. Bir yandan mersin yemişiyle palamudu küle gömecekler, bir yandan da azar azar içecekler.”⁶⁸

Sokrates’in verdiği bu son tavizler de Glaukon için yeterli değildir. Böyle bir sofrayla domuzlar topluluğunu da besleyebileceğini söyler. Yine de bu beslenme tarzı Herodotos’un kitaplarındaki doğulu kavimlerin yediklerinin çok üstündedir. En azından pişmiş yemekler ve ekmekler yerler. Sokrates’in düzenli bir toplum için ön gördüğü beslenme tarzında ete rastlanmaz.⁶⁹ Bunu Sokrates’in yeni doğmuş bir toplum düzenini tarif etmeye çalışmasında arayabiliriz.

⁶⁴ Hesiodos, *Erga Kai Hemerai*, 581-596.

⁶⁵ Doğu ile batının birbirini tanması ve doğulu kavimlerin genel yaşayış biçimi ancak Büyük İskender’in doğu seferi sonrasında anlaşılabilmiştir.

⁶⁶ Platon, *De Republica*, II. 372 a-b.

⁶⁷ Platon, *De Republica*, II. 372 c.

⁶⁸ Platon, *De Republica*, II. 372 c-d.

⁶⁹ Glaukon buna üçüncü kitapta kısaca cevap verir ve Homeros’un savaşçılara ateşte pişmiş kırmızı et yedirdiğini söyler. Platon, *De Republica*, III. 404 c.

Platon'un öğrencisi, Büyük İskender'in (M.Ö. 342-335 yılları arasında) hocası olan Aristoteles (M.Ö. 384-322),⁷⁰ beslenme ayrılıklarının farklı yaşam türlerini meydana getirdiğini savunmuştur. Farklı hayvan türlerini beslenme şekillerine göre sıralayan filozof insanlar arasında da durumun benzer olduğunu savunmuştur. Ona göre en basit beslenme ve yaşam şekline sahip olanlar göçebelere dir. Hayvanları doğadan kendi kendine beslenir ve Herodotos'un göçebeleri gibi bu çobanlar da hayvanların verdikleriyle yetinir. İkinci sırada avcılar gelir, onlar yaşamlarını sürdürmek ve beslenebilmek için avlanmak ve çaba harcamak zorundadırlar. Üçüncü ve en büyük sınıf ise tarıma dayalı beslenen insanlardan oluşur.⁷¹ Bu grup Herodotos'un ve ondan öncekilerin Hellenlere biçtiği rolü de göstermektedir. Çünkü aralarında ayrımlar olsa da Hellen toplumunun beslenmesi tarıma dayalıdır. Anlaşılan gerek Herodotos öncesi döneme ait kaynaklar gerekse hemen onun ardından gelenler yazarımızla benzeşen fikirleri benimsemişlerdir.

Değerlendirme

M.Ö. V. yüzyılın sosyal, kültürel ve siyasi olaylarının anlatıldığı *Historiai*'de Eski Doğu kavimleriyle Hellen dünyası birlikte ele alınmıştır. Yazar ilk kez karşılaştığı bazı kavimlerin geleneklerini kitabına aktarırken kendisine tuhaf gelen sıra dışı örnekleri seçmiştir. Eserde bizim ele aldıklarımızın dışında yeme içme adetlerini yansıtan başka öykülere rastlamak mümkündür. Biz aralarından en dikkate değer gördüklerimizi seçmeyi tercih ettik. Bu öykülerde yeme içme geleneklerinin uygarlaşmanın bir parçası olarak görüldüğü ve Herodotos tarafından Hellen toplulukların yeme içme adetlerinin övüldüğü, geri kalanlarınsa günümüz bakış açısıyla insanlık dışı bazı unsurlar içerdiği anlaşılmaktadır.

Persler incelikli yemek zevklerinden ve şaraptan uzak olmakla suçlanırken, Skythler ve Ethiopialılar insan kurban etmek, yamyamlık ve çiğ et yemek gibi sıra dışı gelenekleriyle ön plana çıkarılmışlardır. Özellikle Massagetlerin ve bazı Hintlilerin hastalanan akrabalarını kurban etmeleri ve bunları yemeleri Hellenlerin bu kavimlere karşı temkinli davranmalarına neden olmuş olabilir. Her ne kadar Mısırlıların Herodotos tarafından saygıyla karşılanan, gelişkin bir toplum olarak yansıtıldığı söylene de yazar eserinde onların da diğer doğu toplumları gibi çiğ et yediklerini, kendilerinin uzak durduğu sütü içtiklerini, domuz eti yemekten kaçındıklarını söyleyerek onlarla kendileri arasına gizli bir set çekmiştir.

---

⁷⁰ Howatson, 2013, s. 83-84.

⁷¹ Aristoteles, *Politeia*, I. 8.

İncelikli yemek zevklerinin kavimler arasında ayırt edici bir unsur olduğuna dair iki önemli hikayeyle karşılaşırız. Her ikisinde de Lydia kralı Kroisos başrolü oynuyor. Bu hikayelerden ilkinde Perslere karşı daha üstün kültüre ve yiyeceklere sahip olan Lydialılar olurken, ikincisinde Massagetlere karşı daha incelikli zevklere sahip olanların Persler olduğu ortaya konmaya çalışılıyor. Daha kaba saba şeyler tüketen kavimlerin yaşam biçimlerinin zorlu oluşu, kırsal alanlarda yaşamaları ve kent kültürüne uzak durmaları Herodotos'un onları uygarlıktan uzak olarak göstermeye çalıştığının bir diğer kanıtıdır. Bu kavimler hem yeme içme kültürü bakımında geridirler, hem de Hellenlerde olduğu gibi agorası, amfi tiyatrosu, çeşmesi olan kentleri bilmezler.

Historiai'deki doğulu kavimler ya göçebedirler ve peşlerinde sürükledikleri hayvanların verdikleriyle yetinirler, ya da avcılardır ve beslenebilmek için durmadan avlanmaları gerekir. Bazılarıysa mağaralarda yaşar, yılan ve kertenkele yerler, pek çoğu süt içer ve çiğ et yemekten geri durmaz. Yedikleri arasında pişmiş bir yemeğin tarifi yoktur. Yamyamlık gelenekleri ise Herodotos'un en az tanıdığı kavimlere biçtiği roldür. Skythler, Ethiopialılar, Hintliler ve Medler bilerek ya da bilmeyerek mutlaka insan eti yerler. Ancak eserin hiçbir yerinde Hellen soyuna dayanan hiç kimsenin böyle bir şey yaptığına rastlanmaz.

Hellen kavimleri incelikli yemek zevklerini, şarabı sulandırmasını, balla karıştırmasını, şölen düzenlemesini bilirler. Şölenlerde krallar ve saygı görmeyi hak eden kişiler yemekten en güzel payı öncelikli olarak alırlar, doğu kavimleri ise bu tür saygınlıklardan uzaktırlar. Herodotos'tan önce Homeros doğu kavimleri ile batılı Hellenler arasında yeme içme kültürüne dayalı bir ayırımın olduğunu ortaya koymuştu. Onun eserlerinde Hellenler içkili şölenler düzenler, adaklar sunar ve kurbanlar keserler. Kykloplar ise süt içer. Hesiodos'un Hellenler için kurduğu sofraya da Homeros'un kiyle uyumludur. Bir farkla bu sefer Hellenler de keçi sütü içerler. Ancak genel beslenmeleri tarıma ve ateşte pişmiş semiz ete dayanır.

Bir sonraki yüzyılda ortaya çıkan filozoflardan Sokrates ve Aristoteles de beslenme alışkanlıkları üzerinde söz söyleme gereği duymuşlardır. Platon'un eserinde konuşturulan Sokrates düzenli bir toplumun yiyip içeceklerini sıralar ve Hellen toplumuna tarıma dayalı bir beslenme haritası çizer. Aristoteles ise beslenme şekillerinin yaşam koşullarına dayalı olarak ortaya çıktığını ve toplumları şekillendirdiğini savunur. Ona göre üç guruptan oluşan beslenme alışkanlıkları arasında en iyisi tarıma dayalı olan beslenmedir. Ancak zaman zaman avcılıkla desteklenmesi gereklidir. Bu Herodotos'un eserindeki Hellen toplumunun yaşama biçimini göstermektedir.

Anlaşılan Herodotos doğulularla Hellenler arasında bir uygarlık göstergesi olarak yeme içme adetlerini kullanmış, doğunun geri kalmışlığını göstermek için onların kabul edilemez yeme içme adetlerini göz önüne sererek Hellenleri bu yarışta ön plana taşımıştır. Günümüzde bizim dilimizde de yeme içme adetlerini örnek göstererek insanların kültürel olarak geri olduklarını anlatmaya yarayan birkaç atasözü bulunmaktadır. Buradan hareketle hem eskiçağda hem de günümüzde uygarlığın göstergelerinden bir tanesinin de bu tür alışkanlıklar olduğunu söyleyebiliriz.

M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren doğu ile batı arasındaki farklar azalmış ve gelişmiş ortak kültür öğeleri yaratılmıştır. Adı geçen dönemdeki değişim Büyük İskender'in doğuya yaptığı ve etkisi uzun süren bir seferin sonucunda gerçekleşmiştir. Bu konu başka bir çalışmamızın ana temasını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTELES, *Politeia*, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1975.
- ASHERİ D., Lloyd A., Corcella A., *A Commantary on Herodotus Books I-IV*, Edt. Oswyn Murray & Alfonso Moreno, Oxford University Press, Great Britain, 2007.
- BERTMAN S., *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, Facts on File Publishing, Newyork, 2003.
- BLOK J., “Women in Herodotos’ Histories” *Brill's Companion to Herodotus*, Edt. Egbert J. Bakker, Irene J. F. de Jong - Hansvan, pp., 225-242, Leiden, 2002.
- BOBER P. P., *Kültür, Sanat ve Mutfak*, Çev. Ülkün Tansel, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- BOEDEKER D., “Epic Heritage and Mythical Patterns in Herodotus”, *Brill's Companion to Herodotus*, Edt. Egbert J. Bakker, Irene J. F. de Jong - Hansvan, pp., 97-116, Leiden, 2002.
- DEWALD C., “Humor and Danger in Herodotus”, *The Cambridge Companion to Herodotus*, Edt. Carolin Devad – John Marincola, pp. 145-165, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- GRİMM V., “El Altında Duran Güzel Şeyler” *Yemek; Damak Tadının Tarihi*, Edt. Paul Freedman, pp. 65-99, Ođlak Güzel Kitaplar, İstanbul, 2008.
- HERODOTOS, *Historiai*, Çev. Müntekim Ökmen İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002.
- HESİODOS, *Erga Kai Hemerai*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- HOMEROS, *Illiad*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, 17. Basım, İstanbul, 2004.
- HOMEROS, *Odyseia*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, 14. Basım, İstanbul, 2003.
- HOWATSON M. C., *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, Edt. Howatson, M. C., Çev. Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- KARTTUNEN K., “The Ethnography of the Fringes”, *Brill's Companion to Herodotus*, Edt. Egbert J. Bakker, Irene J. F. de Jong - Hansvan, pp., 457-474, Leiden, 2002.
- KILIÇBAY M. A., “Eski Mısır’da Birayla Doyulur” *Metro Gastro*, Vol. 54 pp. 92-98, İstanbul, 2010.

- PELLİNG C., "Astyages' Dreams at Herodotus 1.107-8", *The Classical Quarterly*, New Series, Cambridge University Press, Vol. 46, No. 1, pp. 68-77, Cambridge, 1996.
- PELLİNG C., "Speech and Narrative in *Histories*", *The Cambridge Companion to Herodotus*, Edt. Carolin Devad – John Marincola, pp. 103-121, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- PİŞKİN N., "Antik Yunan ve Roma'da Bakla" *Metro Gastro*, Vol. 60 pp. 112-114, İstanbul, 2011.
- PİTTE J. R., *Şarap ve Din*, Çev. Esra Özdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Platon, *De Republica*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi Yay. 2. Baskı, İstanbul, 1971.
- UHRİ A., *Boğaz Derdi*, Ege Yayınları, İstanbul, 2011.
- WİSE BAUER S., *Antik Dünya: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.

